

Azərbaycan Respublikası
Mədəniyyət Nazirliyi

F. Köçərli adına
Respublika Uşaq Kitabxanası

Elmi və xəlqi ziyalı – Vəli Xulufu

Vəli Xulufunun 125 illik yubileyi münasibətilə mərkəzi kitabxanaların uşaq şöbələri, MKS-nin şəhər, qəsəbə, kənd kitabxana filialları üçün hazırlanmış metodik vəsait

Bakı – 2019

Tərtibçilər:

**Aynurə Əliyeva
Sevil Əhmədova**

Redaktor:

Könül Ağazadə

**İxtisas redaktoru və
buraxılışa məsul:**

Şəhla Qəmbərova
Əməkdar mədəniyyət işçisi

Elmi və xəlqi ziyalı – Vəli Xulufu: Vəli Xulufunun 125 illik yubileyi münasibətilə mərkəzi kitabxanaların uşaq şöbələri, MKS-nin şəhər, qəsəbə, kənd kitabxana filialları üçün hazırlanmış metodik vəsait / Azərbaycan Respublikası Mədəniyyət Nazirliyi, F. Köçərli ad. Respublika Uşaq Kitabxanası ; tərt.ed. A.Əliyeva; ixt.red. və burax.məsul Ş. Qəmbərova ; red. K. Ağazadə. - Bakı : F. Köçərli ad. Respublika Uşaq Kitabxanası, 2019. - 26 s.

©F. Köçərli adına Respublika Uşaq Kitabxanası, 2019

Tərtibçidən

Qasırgılar gələndə təkcə güllər, çiçəklər sınıb tökülmür. Həm də qollu-budaqlı ağaclar parçalanır, yarıılır, yıxılır. 20-ci illərin dalğaları elə-belə dalğalardan deyildi. O hər şeyi qasırgı gücü ilə dağıdıb, uçurdu. Amma təbiətin də öz qanunauyğunluqları var. Heç nə izsiz, tozsuz qalmır. Kökü torpaqlardan su içib başı buludlara söykənən möhtəşəm ağaclar nə qədər qasırgı görsə də, tufanlarla üzləşsə də yaşayır. Neçə-neçə dəyərli insanın ömrünə balta çalmış, həyatını zülmə döndərmiş 1937-ci ilin qara tufanının qurbanları Azərbaycan üçün sözün həqiqi mənasında itkidir. 1937-ci il qurbanlarını səhifə-səhifə vərəqlədikcə, tarixin daş yaddaşları arasından gələn fəryad səsləri insanı dəhşətə gətirir. Həmin fəryad edənlərdən biri də folklorçu alim, tarixçi, ölkədə yeni əlifbanın fəal tərəfdarı, Yeni Əlifba Komitəsinin üzvlərindən biri Vəli Xulufudur.

Əgər Stalin rejimi yüksək mədəniyyətə və intellektə sahib günahsız bu insanı məhv etməsəydi, Xulufunun ömrünə hələ neçə-neçə dəyərli və mənalı uğurlu səhifələr yazılacaq, kitablarına yeni kitablar əlavə olunacaqdı. O, hələ nə qədər xalq incisi toplayacaq, onlarla tədqiqat əsərinin altında “*Vəli Xulufu*” imzası qoyulacaqdı. Amma Xulufunun elə özünün topladığı həmin folklorun içərisində belə bir məsələ vardı: “Sən saydığını say, gör fələk nə sayır...”

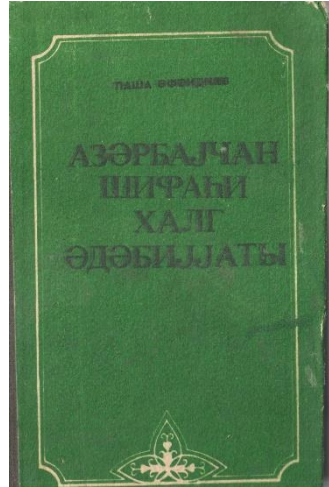
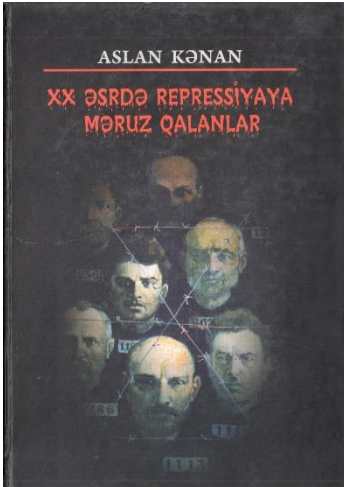
Bütün fəaliyyəti, bədii yaradıcılığı doğma xalqına əvəzsiz xidmət, vurğunluq nümunəsi olan qaynar təbli alimimizin, talesiz Vəli Xulufunun 125 illik yubileyi münasibətilə hazırladığımız bu vəsait iki hissədən ibarətdir. I hissə “*Fədai alim Vəli Xulufu*” adlanır və Vəli Xulufunun həyat və yaradıcılığından bəhs edir. II hissə də isə “*Ağ ləkələrin qara kölgəsi*” adlanır və Vəli Xulufudan bəhs edən tədbirlərdən söhbət açılır.

Həyat və yaradıcılığı

Vəli Məmmədhusəyn oğlu Xulufu ədəbiyyatşünas, publisist, 1934-cü ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvi, professor 1894-cü il mayın 26-da Azərbaycanda Yelizavetpol quberniyasının (indiki Şəmkir rayonunun) Xulufu qəsəbəsində doğulmuşdur. İbtidai təhsilini mollaxanada almışdır. Sonra “Mədrəseyi-Ruhaniyyə” ni bitirmişdir (1912). Həmin məktəbdə müəllim saxlanmışdır (1913). Bu vaxtdan gizli inqilabi işə qoşulmuş, sonra RSDFP sıralarına daxil olmuşdur (1919). Gəncə quberniyasında qəza partiya komitəsinin katibi işləmişdir (1921-1922). Bakıda ADU-nun şərqşünaslıq fakültəsində təhsilini davam etdirmiş, eyni zamanda yeni türk (Azərbaycan) əlifbası komitəsində işləmişdir (1922-1927). “Bakı fəhləsi” kooperativ nəşriyyatında və “Azərnəşr”in bədii ədəbiyyat şöbəsində əməkdaşlıq etmişdir (1927-1929). Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunda elmi katib, onun yenidən təşkili vaxtı isə Dil, Ədəbiyyat və İncəsənət İnstitutunun direktoru olmuşdur (1929-1932). Şifahi xalq ədəbiyyatının toplanması və nəşrinə qayğı göstərmişdir. “El aşığıları” (1927) toplusunu tərtib və çap etdirmişdir. İnstitut ləğv ediləndən sonra bir müddət Mərkəzi Arxiv İdarəsində müdir vəzifəsində çalışmışdır (1933). Sonra Azərbaycan SSR Xalq Maarif Komissarlığında universitet və elmi-tədqiqat müəssisələri idarəsinin rəisi və Dövlət Elmi Şurasının sədr müavini, eyni zamanda SSRİ EA Azərbaycan şöbəsinin baş mütəxəssisi olmuşdur (1933-cü ildən). Yeni türk əlifbası komitəsinin üzvü və yeni əlifbanın digər ölkə xalqları arasında yayılması üzrə təlimatçı kimi onun fəaliyyəti böyükdür. Bu münasibətlə Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Tacikistan respublikalarında, Krımda, Kazan və digər şəhərlərdə olmuşdur. Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbü cəmiyyətinin işlərində fəal çalışmışdır (1924-cü ildən). Zaqfederasiyanın 10 illiyində ictimai-elmi və ədəbi xidmətlərinə görə Fəxri tərifnamə və qızıl saatla təltif olunmuşdur. 1938-ci ildə cəza tədbirləri dövründə həlak olmuşdur.

Yubiley tədbirlərinin keçirilməsi

Görkəmli folklorçu-alimin anadan olmasının 125 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq, bir sıra tədbirlər: kitab müzakirəsi, oxucu konfransı, icmal, dəyirmi masa, ədəbi-bədii gecə və s. keçirilə bilər. Alimi sevdirmək, yaradıcılığını gənc nəsələ və şagirdlərə tanımaq məqsədilə kitabxanada kitab sərgisi təşkil olunmalıdır. Sərgiyə müxtəlif başlıqlar verilə bilər: ““Koroğlu” nu erməniyə verməyən Alim”, “Fədai alim-Vəli Xulufu”, “Xalqımızın mədəniyyət tarixində xüsusi yeri olan şəxsiyyət”, “Gələcək nəslin savadlanmasına işıq saçıyan Vəli Xulufu”, “Vəli Xulufu yangısı”, “Repressiya ağrıları”, “Vəli Xulufu dünyası”, “Azman elmi imza”, “Xalqa xidmətin Vəli Xulufu nümunəsi”, “Folklorumuzun fədakarlarından biri”, “Elmi və xəlqi ziyalı” və s.

Görkəmli şəxslər Vəli Xulufu haqqında

Azərbaycan folklor nümunələrinin toplanmasında, nəşrində və tədqiqində, Azərbaycan sovet ədəbiyyatının ilkin tədqiqatçılarından biri kimi Vəli Xulufunun həyatı çox ağır, əzablı günlərlə keçib. Əsas olaraq qeyd etmək istərdim ki, onun folklor və ədəbiyyatımıza bağlılığı elə milli-mənəvi dəyərlərimizi həmin dövrdə qorumaqdan ibarət olub. Bu istiqamətdə V.Xulufunun gördüyü işlər təqdirəlayiq addımdır.

Mahmud Əyyublu,
ədəbiyyatşünas

İstedadlı alimimizin hansı əsərini qaldırısaq, problematikasına diqqət yetirsək, bir sistem olaraq milli mənsubluğa bağlandığının, enerji qaynağını xalqa, millətə sevgi təşkil etdiyinin şahidi oluruq. Məhz bu sonsuz vurğunluğun, bəlkə də baş verənlərin sonsuz acısının nəticəsidir ki, istedadlı alimimiz bu olanların bir bütöv olaraq xalqa çatdırılması düşüncəsinə köklənmişdir.

Mahmud Allahmanlı,
professor

İmperiyalar işğal etdikləri ölkələrin ərazilərində öz mövqelərini möhkəmləndirmək üçün hərbi vasitələrdən daha çox sosial-mədəni, mənəvi-psixoloji tədbirlərin sistemli şəkildə həyata keçirilməsinə diqqət yetirməyə məcburdurlar. Çünki fərqli qarşılıqlı münasibətin formalaşdırdığı sosial-siyasi, mənəvi-əxlaqi dayaqlar güc strukturlarının cəmiyyətdə ifadə etdiyi inzibati və hüquqi təzyiq və idarə üsullarının yaratdığı xofdan kifayət qədər etibarlıdır. Bütün bunları dərindən dərk etdiyi üçündür ki, Sovet sosialist imperiyasının rəhbərliyi Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətini devirib ölkə ərazisini hərbin

gücü ilə işğal etdikdən sonra birinci növbədə yerli əhalinin elitar təbəqəsinə qarşı hücumla keçdi.

Alxan Bayramoğlu,
filoloq-alim

Ömrünü xalqının bütün mənəvi yatır-xatırlarını tapmağa sərf etsə də, sonda “xalq düşməni” adlandırılan, qəbri və qədir-qiyəti də tapmacalanan bu alim 1894-cü ildə Şəmkinin Xulufu kəndində göz açmışdı bu “vəfali dünya” ya...

Tahir Abbash,
jurnalist

Vəli Xulufunun 125 illik yubileyi ilə əlaqədar kitabxanalarda keçiriləcək tədbirlərdən biri “*Vəli Xulufu dünyası*” adlı **dəyirmi masa** ola bilər. Tədbir oxucuların iştirakı ilə kitabxanada keçirilir. İlk olaraq kitabxanaçı səhnəyə çıxıb qonaqları salamlayır və sonra Vəli Xulufunun yaradıcılığı haqqında qısa məlumat verir.

Kitabxanaçı: Hər bir xalqın ədəbiyyat tarixində elə şəxsiyyətlər olur ki, onların yaratdığı sənət möcüzələri əbədi olaraq qalır, neçə-neçə nəsillərin bədi zövqünü oxşayır. Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi belə şəxsiyyətlərin adı və ədəbi irsi ilə sıx zəngindir. Onların hər birinin yaradıcılığı bir dünya olub, öz epoxasının həyatına güzgü tutmaqla həqiqətləri bizə çatdırır. Bunların içərisində görkəmli Azərbaycan folklorşünası Vəli Xulufunun xüsusi yeri vardır. Vəli Xulufu akademiyanın repressiyaya məruz qalan neçə-neçə əməkdaşından yalnız biri idi.

Vəli Xulufu 1894-cü il mayın 26-da Şəmkir rayonunun Xulufu qəsəbəsində doğulub. İbtidai təhsilini mollaxanada alaraq 1912-ci ildə “Mədrəseyi-Ruhaniyyə”ni bitirib. Sonralar Bakıda ADU-nun (indiki BDU) Şərqişünaslıq fakültəsində

təhsilini davam etdirib. 1924-cü ildən Azərbaycanı Tədqiq və Tətəbbö Cəmiyyətinin işlərində fəal çalışmışdır. “Koroğlu” (1927), “İmla lüğəti” (1929), “Din və qadın” (1930), “Din və mədəni inqilab” (1930), “El aşığı” (1927) kimi kitabların müəllifidir.

Professor Cəlal Qasımovun “Vəli Xulufu” monoqrafiyası Azərbaycan tarixinin ən keşməkeşli dövrlərindən birini əhatə edən, ötən əsrin əvvəllərində qurulan Azərbaycan Sovet hökumətinin tanınmış alimi Xulufu Vəli Məmmədhüseyn oğlunun (Vəli Xulufunun) həyat və yaradıcılığına həsr olunan və alimin fəaliyyətinə bu günün real həqiqətləri ilə yanaşan elmi-nəzəri tədqiqat əsəridir. Müəllif haqlı olaraq yazır: “...repressiya qurbanlarına bolşevik müstəntiqi (tənqidçisi) mövqeyindən deyil, milli ziyalı mövqeyindən yanaşaraq qiymət verməyə çalışmışıq”. Həqiqətən, Cəlal müəllim professor Vəli Xulufunun fəaliyyətinə obyektiv yanaşaraq sovet dövründə alimin itmiş haqqını bu monoqrafiyası ilə qaytarmağa çalışıb. Professor Cəlal Qasımov sovet dönəmində əldə olunan nailiyyətlərə də obyektiv yanaşaraq nəsillər arasında olan varislik ənənəsini qoruyub saxlayıb. Monoqrafiyada professor Cəlal Qasımov Vəli Xulufunun həyatı və təhsili haqqında dolğun və müfəssəl məlumatlar verir. Bu biliklərlə tanış olduqca professor Vəli Xulufunun təhsilə olan bağlılığı diqqətimdən kənar qalmadı. Belə ki, yaşadığı dövr tarixin ən ağır dövrlərindən biri olmasına baxmayaraq, hər zaman V.Xulufu təhsilini davam etdirərək elmi biliklər qazanmaqdan əl çəkməmişdir. O, qazandığı bilikləri kitablara köçürərək bu gün bizlərə həmin əsərləri ən əziz xatirə kimi miras qoyub. Bununla bir daha şahid oluruq ki, bədii əsərlərə köçən qəhrəmanlar və elmi əsərlər yaradan alimlər tarix səhifələrində tez-tez xatırlanırlar.

“Vəli Xulufu” monoqrafiyasında alimin Sovet hökuməti tərəfindən əsassız ittiham olunması, onun ailəsinin məşəqqətli günlərin yaşanmasına sövq edilməsi və bütövlükdə dövrün ziyalılarına qarşı sovetlərin düşmənçiliyi arxiv materialları ilə sübut olunur. Bu öz növbəsində fədakar alim C.Qasımovun ağır əməyinin, yorulmaz tədqiqatının nəticəsi olmaqla yanaşı, ümumilikdə, həmin dövr ziyalılarının ruhuna olan bir ehtiramdır. Axı dövrün ağır şərtlərində xalq üçün fəaliyyət göstərən bu azman qələm sahiblərini unutmaq qeyri-mümkündür.

Kitabda yer alan arxiv materialları və alimin ailə üzvlərinin hökumətə yazdıqları ərizələr tək Dövlət Təhlükəsizlik Xidmətinin əməkdaşları üçün yox, bütün ictimaiyyət üçün çox mühüm əhəmiyyətə malikdir. Arxiv materiallar folklorçu və ədəbiyyatçı alimlər üçün də əhəmiyyətlidir. Ötən əsrin 30-cu illərində qələm sahiblərinə qarşı yönəlmiş terrorun öyrənilməsi yönümündə professor Cəlal Qasımovun bu səpkidə elmi axtarışları əvəzsizdir.

Hər zaman bir alim kimi Vəli Xulufu yaradıcılığı dövründə Azərbaycan dili haqqında düşünmüş və bu sahədə cidd-cəhdlə çalışıb. Elə bu istiqamətdə alimin bir neçə əsəri çap olunub. Cəlal Qasımov kitabda Vəli Xulufunun bu sahədəki fəaliyyəti üzərində geniş dayanmış və monoqrafiyanın ikinci fəslini buna həsr etmişdir. Vəli Xulufu dil məsələlərində dövrün çətinliklərinə görə müəyyən qədər sovet ideologiyası çərçivəsindən yanaşmasına baxmayaraq, yazılarında sətiraltı etirazlarını bildirmişdir. Monoqrafiyada mükəmməl şəkildə bu məsələlər qabardılmış və Vəli Xulufunun Azərbaycan dili haqqında narahatlığı Cəlal müəllimin təhlili ilə oxuculara çatdırılmışdır.

Monoqrafiyanın üstün cəhətlərindən biri kimi Cəlal müəllim Vəli Xulufunun bütün yaradıcılığını dərinlən tədqiq etmiş,

alimin folklor sahəsindəki fəaliyyəti geniş şəkildə mənimsənilmişdir. Cəlal Qasimov kitabda alimin əsərlərində ən incə nüanslara toxunmuş, real həqiqətləri olduğu kimi təhlil etmiş və Azərbaycan folklorunda Vəli Xuluf lu fenomenini yüksək qiymətləndirmişdir.

Biz tez-tez 37-ci il repressiyası terminini vurğulayıraq, əslində həmin repressiyanın başlanğıcı elə imperiyanın gəlişi ilə qoyulmuşdu və təkcə 37-ci ildə olanlarla sonuclanmamışdı. Sadəcə olaraq 37-ci il hadisələri, olanların pik nöqtəsi idi. Bir istiqamətdə türkə, türk xalqlarına qarşı yönəlmiş irticanın mahiyyətini ifadə edirdi. Təkcə onu demək kifayətdir ki, türkoloji qurultayın bütün iştirakçıları repressiyanın qurbanına çevrilmişdir.

Bu sovetlər dönəminin imperiya düşüncəsinin, türkə münasibətinin mahiyyətidir. Vətənpərvər alim C.Qasimov Azərbaycan xalqının sovetlər dönəmində hansı faciələrdən keçdiyini, nələri yaşadığını faktik materiallar, sənədlər əsasında geniş ictimaiyyətə təqdim etmişdir. Düzdür, həmin dövrün hadisələri ilə bağlı imperiyanın dağılmasından sonra mətbuat səhifələrində ara-sıra məqalələr çap olunur, radio-televiziya verilişlərində fikirlər söylənilirdi. Yaşlı nəsil isə onu canlı həyatında yaşamışdı və həmin qorxu, gecə qarının qəfil döyülərək gedər-gəlməzə göndərilmək xofu canlarından çıxmamışdı. Azərbaycanın elə bir kəndi, qəsəbəsi, şəhəri olmazdı ki, həmin faciələri taleyində yaşamasın. Bir sıra nəsillər vardı ki, üstündən xətt çəkilmişdi. Ədəbiyyatşünas C.Qasimov fəaliyyətinin mühüm bir hissəsini məhz Azərbaycan ziyalı mühitinin sovetlər dönəmində hansı ağırlardan keçdiyini, nələrlə qarşılaşdığını, imperiyanın məram və məqsədinin mahiyyətində dayananların nədən ibarət olduğunu aydınlaşdırmağa çalışmışdır. Daha doğrusu, bu gizlinlərin bütün qatlarını xalqa çatdırmağı məqsədə çevirmişdir. Onu da əlavə edək ki, XIX

əsrin sonu və XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan ziyalı mühitinin tarixində xüsusi mərhələdir. H.Zərdabi, M.A.Şahtaxlı, Ə.Hüseynzadə, Ə.Ağayev, Y.V.Çəmənzəminli, Ə.Haqverdiyev, R.Əfəndiyev, S.S.Axundov, H.Cavid, A.Səhhət, C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir, Ü.Hacıbəyov, M.Hadi, A.İldırım, Ö.F.Nemanzadə, A.Sur, V.Xulufu, H.Zeynallı, S.Hüseyn, S.Mümtaz, Ə.Nazim və başqa onlarla böyük-böyük şəxsiyyətlər bu dövrün yetişdirmələridir. Xalqın tarixi taleyində müstəsna rolları ilə əbədilik qazanmışlar, bir növ tarix yazmışlar. C.Qasimov bu dövrün bizim bilmədiklərimiz və mahiyyətinə gedib çıxmağa çətinlik çəkdiyimiz məsələlərinə aydınlıq gətirmiş, böyük bir ziyalı nəslinin düşüncəsinin və tarixi taleyinin alt qatlarını (gizlinlərini) bizə çatdırmışdır. Əslində bir istiqamətdə bunlar daha çox xalqa çatdırılmalı olanlardı.

Monoqrafiyada məsələlər dörd fəsildə (“Həyatı və mühiti”, “Alimin əlifba və orfoqrafiya ilə bağlı görüşləri”, “Xalq yaradıcılığının toplayıcısı və folklorşünas alim”, “Alimin sosial tarixi və mədəni görüşləri”) ümumiləşdirilir. “Giriş” də xüsusi olaraq vurğulanan bir epizoda diqqət yetirək: “Heç kimə sirr deyildir ki, müstəqilliyə qədərki mərhələdə elmi-ədəbi mühitdə Azərbaycan ziyalılarının həyat və yaradıcılığı müəyyən obyektiv və subyektiv səbəblərdən birqütblü-sinfi, partiyalı mövqedən tədqiq edilmişdir. Ona görə də həmin dövrün ictimai-siyasi hadisələrinin, eyni zamanda mütəfəkkir ziyalıların həyat və yaradıcılığının yenidən öyrənilməsinə və çağdaş elmi-nəzəri tələblər səviyyəsində araşdırılmasına böyük ehtiyac vardır. Hesab edirik ki, həyat və yaradıcılığının yenidən öyrənilməsinə və tədqiqinə ciddi ehtiyac duyulan şəxsiyyətlərdən biri də XX əsrin 30-cu illərində repressiv aksiyalara məruz qalan Vəli Məmmədhüseyn oğlu Xulufudur” (səh. 12).

Ədəbiyyatşünas alimimiz professor C.Qasimov isə elmi-mədəni mühitə bu monoqrafiyası ilə daha ətraflı, bizim bilmədiyimiz və gedib çatmağımızın o qədər də asan olmadığı tərəflərini bir bütöv olaraq təqdim edir. Məsələn, keçən əsrin 20-ci illərindəki fəaliyyətini səciyyələndirən ədəbiyyatşünasımız yazır: “1924-cü ildə Yeni türk əlifbası komitəsinin əməkdaşı kimi Şimali Qafqaza, Krıma, Tatarıstana, Türkünəstana səfər edərək latın əlifbasına keçməyin vacibliyini təbliğ edir. Bakı ədəbi mühiti, Səmədəğa Ağamalıoğlu, Cəlil Məmmədquluzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Fərhad Ağazadə, Bəkir Çobanzadə və onlarla başqa mütəfəkkirlərlə qurulan işgüzar ünsiyyət Azərbaycanın, eləcə də Sovet İttifaqının müxtəlif yerlərinə olan elmi ezamiyyət, orada dinlədiyi, etdiyi çıxış və məruzələr, türkdilli xalqların folklor mədəniyyəti ilə yaxından tanışlıq V.Xulufunun dünyagörüşünə, eləcə də elmi yaradıcılığına təsirsiz qalmamışdır. O, 1925-ci ildə elmi araşdırmaların məntiqi nəticəsi olan “Yeni türk əlifbası” kitabını nəşr etdirir”.

XIX əsrdə Azərbaycanın ictimai-siyasi mədəni həyatında boy göstərən ən ümdə məsələlərdən birisi əlifba məsələsi idi. A.Bakıxanovun xüsusi bir tərzdə vurğuladığı bu ümdə problem M.F.Axundov tərəfindən son dərəcədə ciddilik və ardıcılıqla ortaya qoyuldu. Demək olar onun apardığı mücadilənin mühüm hissəsini əlifba məsələsi təşkil edirdi. Sistemli müraciətləri, mövqe nümayişi, müasirlərinə və səlahiyyət sahiblərinə müraciətləri də bunu aydınlıqla göstərirdi. Sonrakı mərhələdə M.Şahaxtının, S.M.Qənizadənin, R.Əfəndiyevin, M.Mahmudbəyovun, N.Nərimanovun, H.K.Sanılının, Ü.Hacıbəyovun, F.Ağazadənin və onlarla başqalarının bu məsələdə apardığı böyük işlər məhz reallığa, problemlərin aradan qaldırılmasına hesablanmışdı. Onu da əlavə edək ki, XIX əsrdə bütünlükdə Avropanı bürüyən maarifçilik

Qafqazda da böyük təsirdə görünmüşdü. Məhz V.Xuluf lu da həmin işlərin nəticəsi olaraq yeni əlifbanın yaradılmasında bir vətəndaş fəallığı ilə iştirak edirdi. Azərbaycan xalqının ictimai, siyasi, mədəni həyatının tarixində özünü göstərən ən dəhşətli hadisələrdən biri də əlifba məsələsi olmuşdur. Daha doğrusu, milli düşüncəni sarsıtmaq, xalqın keçmişi ilə bağlantılarını kəsmək, mədəni əlaqələrdə varisliyi itirmək məqsədilə əlifba problem yaradılırdı. Ərəb qrafikasından latına, oradan da kiril əlifbasına keçirilməsinin mahiyyətinə varmaq, yaratdığı vəziyyəti göz önünə gətirmək bu xalqın nələrə yaşadığını aydınlaşdırmağın göstəricisidir. Professor C.Qasımov həmin dövrün ümumi mənzərəsini çox doğru və bütün tərəfləri ilə təqdim edir: “Məlumdur ki, sovetləşmənin ilk illərində latın əlifbasına keçmək günün ən aktual problemlərindən birinə çevrildi və bu işin realizəsi məqsədilə yeni Əlifba Komitəsi təsis olundu. Lakin yeni əlifbanın qəbulunda ziyalılar heç də yekdil fikirdə deyildilər.

Onların bəziləri əski əlifbanı - ərəb əlifbasını saxlamağı və onun üzərində müəyyən islahatlar aparmağı iddia edirdilərsə, digərləri də ondan imtina edib latın əlifbasına keçməyin tərəfdarı və təəssübkeşi kimi çıxış edirdilər. Sovet siyasi-ideoloji sistemi ərəb əlifbası tərəfdarlarını mürtəce, latınçıları isə yenilikçi kimi qələmə verir və təqdir edirdilər. Şübhəsiz ki, yeni əlifbaya keçid Vəli Xuluf lunun dediyi kimi “yalnız hərflərin dəyişdirilməsi demək deyildi”, bu, eyni zamanda yeni dövrün, xüsusilə də türkdilli xalqların ictimai-siyasi, mədəni həyatında mühüm rol oynaya biləcək tarixi hadisə idi” (səh. 69). Doğrudan da bu Uzaq Şərqdən ta Bavariyaya qədər bütünlükdə türk ziyalı mühitinin düşüncəsini məşğul etməkdə idi. V.Xuluf lunun da “Yeni türk əlifbası ilə yazı qaydaları” (1925), “İmla lüğəti” (1929), “Azərbaycan xalq dili lüğəti” (1930) əsərləri onun mühitdə ciddi elmi düşüncə sahibi olmasının göstəricisidir.

C.Qasimovun “Vəli Xulufu” monoqrafiyasında axıra qədər davamlılıqla öyrənilən problemlərdən birisi görkəmli ziyalının Azərbaycan xalq ədəbiyyatının toplanması, nəşri və tədqiqi sahəsində gördüyü işlərlə bağlıdır. “Xalq yaradıcılığının toplanması və folklorşünas alim” fəsli bütünlükdə bu böyük problemin təhlilinə həsr olunmuşdur. Ümumiyyətlə, XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəlləri Azərbaycan folklorşünaslığının tarixində xüsusi mərhələdir. Bu dövrdə ziyalılarımız o qədər şərəf və ləyaqətlə gərəqli işlər görmüşlər ki, bütün zamanlarda xatırlanacaq və nümunə olacaq səviyyədədir. Bizə kimliyimizi, gediləcək yolumuzu, özümüzə sahib durmağın nümunəsini təqdim etmişlər. Ulu yaradan sanki, bu böyük simaları, dahiləri bir dövrə salmış, Azərbaycanın bitib-tükənməyən problemlərini sonuclamaq üçün göndərmişdi. Bu böyük şəxsiyyətlər vətən, xalq, millət üçün nələr etməyiblər. Vəli Xulufu da onların sırasında olanlardandır. Ədəbiyyatşünas C.Qasimov “Koroğlu” dastanı timsalında bu əvəzsizliyi belə təqdim edir: “Qeyd edək ki, Vəli Xulufunun “Koroğlu” su Azərbaycanda “Koroğlu” dastanlarının ilki olduğu kimi, onun kitaba yazdığı müqəddimə də Azərbaycan koroğluşünaslığında deyilmiş ilk elmi söz, ilk elmi müqəddimədir. Koroğluşünaslar indiyə qədər bu ön sözdən ara-sıra bəhs etsələr də, onun tədqiqinə ciddi fikir verməmişlər. Demək olar ki, tədqiqatçılar bu barədə məlumat xarakterli müəyyən sitat verməklə kifayətlənmişlər... Azərbaycan “Koroğlu” su Vəli Xulufudan başladığı kimi, Azərbaycan koroğluşünaslığı da V.Xulufudan başlayır. Başqa sözlə desək, V.Xulufunun “Koroğlu” nun ilk nəşrinə yazdığı müqəddimə Azərbaycan koroğluşünaslığının da müqəddiməsidir” (səh. 115-116). “El aşığı” (1926), “Tapmacalar” (1928) da folklorşünasın zəngin zəhmətinin bəhrəsi kimi ortaya çıxmışdır. “Alimin sosial-tarixi və mədəni görüşləri” adlı hissədə problem “Bolşeviklərin ateizm siyasətinin mahiyyəti”, “Vəli Xulufunun

dini-estetik görüşləri”, “Qadın azadlığı uğrunda mübarizə və köhnəlmiş adət-ənənələrin tənqidi”, “V.Xulufunun İran-Turan probleminə münasibəti”, “Səlcuq dövləti tarixinin ilk tədqiqatçısı” müstəvisində təhlilini tapır. Buradakı bəzi məsələlər, məsələn, dinlə dini bayramlarla bağlı olanlar sırf ideologiyanın, siyasi mühitin özündən irəli gəlirdi. “Vaxtilə Azərbaycanda Sovet işğalı xalqların uzun müddət ərsəyə gətirdiyi adət-ənənələri, əxlaq və davranış qaydalarını alt-üst etməklə intellektin əxlaqi meyar üzərində birtərəfli qələbəsini təmin etdi... Milli ideologiyalar, milli düşüncə tərzini sosialist düşüncə tərzinin şikarına çevrildi” (səh. 221). V.Xulufunun “İran və Turan” (Kommunist qəz., 1934, 23 sentyabr), “Səlcuq dövlətinin daxili quruluşuna aid” (1930) əsəri müəyyən tendensiyalara, ideologiyanın müəyyənləşdirdiyi prinsiplərə uyğun olub-olmamasına baxmayaraq çağdaş elmi-nəzəri fikrin prinsipləri əsasında təhlil olunmalı və bütünlükdə mahiyyəti ilə aydınlaşdırılmalıdır. V.Xulufu 37-ci il repressiyasının qurbanlarındanır. Ədəbiyyatşünas alimimiz çox doğru olaraq 37-ci ili Azərbaycan ziyalı mühitinin soyqırımını kimi ardıcılıqla vurğulayır. C.Qasimov həmin istintaqın protokolunu verir və onların hansı əzablarla, acılarla yaşamasının sənədlərini ictimaiyyətə təqdim edir. İndi bizim bu gizlinlərin fakt, sənəd səviyyəsində açılmasına ehtiyacımız daha çoxdur. Olanları daha çox öyrənməli və gələcək nəsillərə çatdırmalıyıq. Böyük ideallarla yaşayan, millətin gələcəyi, idealları üçün ömrünü şama döndərən bu böyük şəxsiyyətlərin cismani cəhətdən yox edilməsi onların ideallarının qarşısına sədd çəkə bilmədi. Onlar öz böyük işləri, ölümləri ilə özlərinə ölümsüzlük qazandılar. Xalqa xidmət etməyin nümunəsinə çevrildilər. Gediləcək yolu müəyyənləşdirdilər. Bu gün həmin düşüncə pardaxlanır və dünyaya günəş kimi doğur. Müstəqil Azərbaycanımız bu müqəddəs amalın, mübarizənin nümunəsidir.

Vəli Xuluf lu əzminin tərənnümü üçün “XX əsrdə repressiyaya məruz qalanlar” başlığı altında oxucularla **icmal** keçirilə bilər. Əvvəlcə kitabxanaçı icmal etdiyi hər bir kitabı, eləcə də Aslan Kənanın “XX əsrdə repressiyaya məruz qalanlar” adlı kitabını oxuculara göstərir, onun tərtibatı, nəşriyyatı, mündəricatı haqqında məlumat verir. Tədbirdə qonaqlar arasında fədakar tədqiqatçı, arxiv bilicisi Aslan Kənan dəvət edilənlər arasında ola bilər. İlk olaraq kitab və Vəli Xuluf lu haqqında qısa və dəyərli məlumat verilir. Sonra isə kitabda toplanmış tarixi hadisələr haqqında fikirlər bildirilməklə icmalı davam etdirir:

Kitabxanaçı: Xalqın mənəvi dünyasının məhsulu olan şifahi ədəbiyyat zəngin bədii incilər xəzinəsidir. Azərbaycan xalqının müxtəlif zamanlarda yaratdığı nağıllar, əfsanələr, dastanlar əsrdən-əsrə, nəsil-dən-nəslə keçərək zəmanəmizə qədər gəlib çatmışdır. Şifahi xalq ədəbiyyatı nümunələrinin ilk dəfə yazıya alınması təxminən XV-XVI əsrlərə aiddir. O vaxtdan indiyədək yazarlar, tədqiqatçılar, eləcə də folklorşünaslar bir çox işlər görmüş, çoxlu sayda folklor nümunələrini yazıya almışlar. XIX əsr Azərbaycan folklorşünaslıq elminin təşəkkül tapdığı, formalaşdığı bir dövrdür. Şifahi xalq ədəbiyyatının toplanmasında böyük əmək sərf edən və çox məsuldar fəaliyyət göstərən folklorşünaslarımızdan biri də Vəli Xuluf ludur. 1934-cü il yanvar ayının 1-dən 1939-cu il yanvarın 1-dək Azərbaycanda XDİ-nin komissarlığında 27458 nəfər insan repressiyaya məruz qalıb.

Elmi zəkası ilə xalqımızın mədəniyyət tarixində xüsusi yeri olan, gələcək nəslin savadlanmasına işıq saçan, 1922-1929-cu illərdə Yeni Türk Əlifbası Komitəsinin fəal üzvü Vəli Xuluf luya məhz dövlət təhlükəsizlik leytenantı Şer Mark tərəfindən ona əksinqilabçı, millətçi damğası vurularaq 28 yanvar 1937-ci ildə həbsi üçün 68 sayılı order yazılır, həmin gündə Azərbaycan

DTK-nın komissarı Sumbatova təqdim olunmuş “qərara əsasən” 3 fevral 1937-ci il tarixdə həbs edilir. Lakin nədənsə 35 sayılı protokoldan çıxarışda göstərilir: Vəli Məmmədhüseyn oğlu Xulufu partiya bileti 1429085, əksinqilab-trotskçi və millətçi kimi DTK-a tərəfindən üzə çıxarılar, partiya sıralarından xaric edilsin.

Voroşilov rayon K(b)P katibi Y.Okinşeviç
16.04.1937-ci il.

Qəribədir, necə olur alim həbs ediləndən ay yarım sonra partiya sıralarından “xaric” edilir. Vəli Xulufunun həbsindən sonra evində axtarış aparılarkən götürülmüş sənədləri protokolda öz əksini tapmışdır.

12493/80 sayılı instintaq işində İY şöbənin rəisi, təhlükəsizlik mayoru Gerasimovun 27.01.1937-ci ildə təsdiq etdiyi arayışda qeyd edilir ki, SSRİ vətəndaşı, türk dövlət təhlükəsizlik idarəsinin əməkdaşları tərəfindən Tixomirov və Çiçikalovun ifadələri əsasında həbs olunur. O, Azərbaycan cinayət məəcəlləsinin 72/73-cü maddələri ilə günahkar bilinir.

Vəli Xulufunu həmin maddə ilə günahlandırmaqla məqsəd aydın idi. Onlar nəyin bahasına olur-olsun alimin cismani şəkildə məhvinə nail olmaq istəyirdilər.

Güllələnməyə məhkum olanlar həddindən çox olduğundan müttəhimlərin məhkəməsi 15-20 dəqiqədən artıq çəkmirdi.

Həmin illər “qara siyahı” ya düşməyən, partiyaların nümayəndələrini “yaddan çıxarmayan” imperiya qulları, onlara 10-il müddətinə həbs kəsməklə şaxtalı Sibirə göndərilir və bununla da o, öz “qayğıkeşliyini” bu şəkildə göstərir.

V.Xulufu ölkədə yeni əlifba ideyasının fəal təbliğatçısı idi. O, həmçinin Yeni Əlifba Komitəsinin üzvü idi. Eyni zamanda 43-illik ömür yolunda respublikada yüksək elmi təfəkkürə malik bir alim, ictimai fəaliyyətində, mədəniyyətimizin tarixində silinməz izlər qoymuşdur. Məhz belə elmi təfəkkürə malik olan

Vəli Xuluf lu ağ lası ğmayan bir terrorda günahlandırılırdı. Bu teroru Vəli Xuluf lunun boynuna qoymaq üçün istintaqı aparan Qalstyan alimin həbs olunmasından düz altı ay sonra ona ağır işğəncələr verməklə irəli sürülmüş ittihamları “etiraf etməyinə” nail olur. 12 oktyabr 1937-ci il saat 18-də başlayan məhkəmədə sədr: Matuleviç , üzvlər; Zaryanov, Jiqurun iştirakı ilə SSRİ Ali Məhkəməsi Hərbi Kollegiyasının Səyyar Sessiyasında qərara alınır ki, Vəli Məmməd hüsey n o ğ lu Xuluf lu təqsirli bilinir və o ən ağır cəzaya-güllələnməyə məhkum edilir.

Hökm o gecə yerinə yetirilir. Vəli Xuluf luya aid olan sənədlərin arasında alimin ölümünü təsdiq edən arayışa diqqət yetirsək görərik ki, nə qədər soyuq, etinasız şəkildə yazılmışdır. Bu kiçik arayış böyük bir ziyalının ölümünü “etiraf” edirdi. Nə qədər ağır olsa da bu bir acı həqiqət idi.

Böyük şəxsiyyət Vəli Xuluf lunu oxuculara və şagirdlərə tanımaq üçün kitabxanaçı bir neçə məktəblərə gedərək müxtəlif tədbirlər keçirə bilər. Belə tədbirlərdən biri də **“Azərbaycan folklorunda Vəli Xuluf lu imzası”** başlıklı tədbirdir. Tədbir söhbət xarakteri daşıyır. İlk olaraq kitabxanaçı məktəbin oxu zalına toplaşan yuxarı sinif şagirdlərinə Vəli Xuluf lu haqqında məlumat verir. Ədibin yubileyi münasibəti ilə təşkil etdiyi kitab sərgisi ilə şagirdləri tanış etdir.

Əsərləri:

Yeni türk əlifbası ilə yazı qaydaları, B., “Yeni türk əlifbası komitəsi” nəşriyyatı, 1925, 24 səh., 5000 nüs.

Yeni türk əlifbası ilə yazı qaydaları (II nəşri) B., “Yenitürk əlifbası komitəsi” nəşriyyatı, 1926, 24 səh., 5000 nüs.

Koro ğ lu, B., Azərnəşr, 1927, 115 səh., 3000 nüs.

Koro ğ lu, B., Azərnəşr, 1929, 160 səh., 3000 nüs.

İmla lüğəti, B., Azərnəşr, 1929, 342 səh., 5000 nüs.

Tapmacalar, B., Azərbaycanı öyrənən cəmiyyət, 1929, 130 səh., 1000 nüs.

Panislamizm, imperializm və ruhaniyyət, B., Azərnəşr, 1929, 40 səh., 2000 nü.

Din və qadın, B., Azərnəşr, 1930, 36 səh., 5000 nü.

Din və mədəni inqilab, B., Azərnəşr, 1930, 48 səh., 5000 nü.

Səlcuq dövlətinin daxili quruluşuna dair, B., Azərb.SSR Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutu nəşriyyatı, 1930, 24 səh., 5000 nü.

Məhərrəmlik münasibətilə, B., Azərnəşr, 1932, 31 səh., 6000 nü.

Sərgiyə baxdıqdan sonra məktəbin dil-ədəbiyyat müəllimi Vəli Xulufu haqqında məlumatı verməyə başlayır:

Vəli Xulufu Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat İnstitutunun elmi katibi, Dil, Ədəbiyyat və İncəsənət İnstitutunun direktoru, Mərkəzi Arxiv İdarəsinin müdiri, Xalq Maarif Komissarlığında universitet və elmi-tədqiqat müəssisələri idarəsinin rəisi, Dövlət Elmi Şurasının sədr müavini, SSRİ EA Azərbaycan şöbəsinin baş mütəxəssisi işləmiş, Yeni Türk Əlifbası Komitəsinin üzvü və bu əlifbanın digər ölkə xalqları arasında yayılması üzrə baş təlimatçısı kimi əvəzsiz xidmətləri, “Azərbaycanı Tədqiq və Təbliğ Cəmiyyəti”nin işlərində fəal çalışmaları olmuş bu ziyalını Zaqafqaziya Federasiyasının 10 illiyində “İctimai-elmi və ədəbi xidmətlərinə görə” fəxri tərifnamə və bir qızıl saatla təltif etmişdir. Həmin o saat isə çox az-onun 1938-ci ildə güllələnməsinədək işləmişdir...

Dost-aşınalarının və zaman keçdikcə elmi-ədəbi ictimaiyyətin, xalqın ona münasibət və qədir-qiyətinə gəldikdə isə... Adlı-sanlı tədqiqatçılar, məşhur oçerkistlər bu alimi “Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında xüsusi azman imza”, “folklorumuzun toplanması, nəşri və tədqiqində ən ardıcıl və ən fədakarlardan biri”, “elmi və xəlqi ziyalı”, “səbrü-qərar kani” kimi frazalarla təqdim və yad edirlər. Bu deyimlərdən sonuncusu daha çox onun ötən əsrin 20-ci illərinin ortalarında dəfələrlə səfər edib, həftələr-aylarla qaldığı bölgələrimizdə,

bolşevizmin mənəvi-psixoloji təcavüz “eroziya”sına məruz qalmış xalqımızın qeyrət-qəhrəmanlıq ruhunu qaldırmaq sevda-sevgilərlə bağlıdır. Nəhayət, bu fədakar alim 1927-ci ildə aşiq Hüseyin Bozalqanlının dilindən qələmə aldığı iki, 1929-cu ildə dörd qolu və 6 nağılvəri hekayət olmaqla, yüz ilə yaxındır oxuyub coşğulandığımız “Koroğlu” dastanımızı kitab halında nəşr etdirir.

Böyük alimimiz həmin illərdə bir-birinin ardınca tərtib etdiyi “El aşığı” (1927), “Tapmacalar” (1928) kitablarını da çap etdirir. “El aşığı” kitabına Qurbani, Xəstə Qasım, Dədə Ələsgər, aşiq Hüseyin Şəmki və başqalarının tərcümeyi-halları ilə yanaşı, yaradıcılıqlarından yazıya aldığı yüzdən çox qoşma, gəraylı, tənisləri, habelə Hüseyin Şəmkiyə məxsus “Reyhan” dastanını da daxil edir. Mütəxəssislərin fikrincə, həmin kitabın əhəmiyyəti yalnız aşiq yaradıcılığının toplanması və nəşri ilə bitmir, o, eyni zamanda o vaxtdan bəri nəşr edilən aşiq şeirlərinin toplanılma və tədqiqi prinsiplərinin əsasını qoymuş olub.

Gözəl və özəl folklorşünas Vəli Xulufunun “ürək məntiqi” ilə yazdığı bir yazıdan bir hissə: “Aşıqlar kəndin öz arasından çıxan, çox halda çobanlıq və ya nökrçilik zamanı yavaş-yavaş söz deyib, bala-bala saz çalmağı öyrənən, sonra da el-el, oba-oba gözən sənətkarlardır. Bunlar camaatın hər bir xeyir işində, hayında-toyunda, şənində-sünnətində saz-sözüylə hazır olanlardır”.

“İlin hansı fəslində olursa-olsun, bir kəndə aşiq gəldimi, böyüklü-kiçikli bütün oba onun başına toplanar. Günün qulağı batan kimi yatmağa öyrəmiş kənd uşaqları, ələlxusus, nökrələr, sığırçılar axurlarda, xırmanlarda, dam-divar dibində böyüklərlə bərabər səhərəcən aşığın dəst dastanlarına, noğul nağıllarına qulaq asarlar. Bax, aşığın kütləni tərbiyə etməsi məsələsi də buradan başlanır”...

1928-ci ildə V.Xuluf lu Azərbaycanı Öyrənmə Cəmiyyətinin xətti ilə daha bir canlı xalq xəzinəsini – “Tapmacalar” kitabını nəşr etdirir. Tapmacaların ideya və bədii xüsusiyyətlərindən bəhs edən yığcam, lakin dərin məzmunlu müqəddimədə Azərbaycanda o dövrdə heç tədqiq olunmayan tapmacaların əhəmiyyəti, xalq ədəbiyyatı növləri içərisində mövqeyi və s. haqda danışan müəllif, onların xalq həyatı, məişəti, yaşayış tərz i, məşğ uliyyəti və s. yaş amı ilə əlaqədar yarandığını, xalq həyatının “matematikası” olduğunu söyləməsi ardınca yazır: “El ədəbiyyatının başqa növlərinə nisbətən tapmacaların materialı daha real və daha təbiidir. Təbiətdə və həyatda nə görülürsə, tapmaca da onun üzərində qurulur. Kitabçanı başdan-ayağa qədər oxuyanlar bu materialların hamısının əfsanə və mövhumat üzərində deyil, təbiət üzərində qurulduğunu görəcəkdir. ...Tapmacalar da uzun qış gecələrində adamları lampa işığı, yanar ocaq kimi başına toplayan xalq yaradıcılığı qüvvəsidir. Kəndlilər, ələlxüsus uşaqlar, bu xoş “çətincə” başına yığış ıb, deyə-gülə xeyli gap-qələcə eləyərlər. Axı oralarda teatr, kino, sirk və s. bu kibi başqa ictimai yer, məşğ uliyyət ünvanları yoxdur...”

Yorulmaz folklorşünas tapmacaların tək elə toplanması ilə deyil, onların coğrafi fərq və müqayisələri ilə də məşğ ul olurmuş. Onlardan birini nümunə gətirək. Daim səfərlərdə olmuş bu tədqiqatçı öyrəni b ki, kitab haqda məşh ur tapmacanı Naxçıvanda:

Ay gedər adaml a,
Bir xonça badaml a,
Nə dili var, nə ağz ı
Hey danışar adaml a -

Bakıda (konkret olaraq Buzovnada) isə:

Ay gedir adamın a,
Bir xonça badamın a,

Nə dili var, nə ağzı
Danışır adamınan -

formasında deyirmişlər. Hələ burası da var ki, bu kitabçanın özəlliyi tək elə tədqiqatçının tapmaca janrının spesifik xüsusiyyətləri, bayatılarımızda olduğu kimi - az sözdə çox məna (hələ məqsədli yanıltma-yalanpışlığını demirik!) ifadə etməsindən dolayı fikirlər söyləməsi ilə məhdudlaşmır. Məsələnin bir “tapmaca” lılığı da bundadır ki, kitabda verilmiş 726 tapmaca əlifba sırası ilə düzülmüş və hər birinin yazıya alındığı yerlər də qeyd edilmişdir.

Azərbaycanda “Koroğlu” dastanının özünəməxsus söylənmə, toplanma, nəşr və tədqiq tarixi var. 1920-ci illərin əvvəllərindən “Azərbaycanı Öyrənmə Cəmiyyəti” də “Koroğlu” nun toplanmasına təşəbbüs göstərib. Müxtəlif mətbu orqanlarında eposdan nümunələr, seçmələr, yeni yazıya alınmış parçalar çap olunub. Həmin illərdə bu sahədə ən səmərəli fəaliyyət göstərənlərdən biri isə folklorşünas alim, professor Vəli Xuluf lu idi. 1927-ci ildə V.Xuluf lu “Koroğlu” nun iki qolunu – “Toqat səfəri” və “Bağdad səfəri” ni, 1929-cu ildə isə latın qrafikasında Hənəfi Zeynallının redaktorluğu ilə “Koroğlu” nun on qolunu yenidən nəşr etdirib. V.Xuluf lu Koroğlu əhvalat və hadisələrini Tovuzda Aşıq Hüseyn Bozalqanlıdan toplayıb.

“Koroğlu” dastanının 1929-cu il nəşrinin önəmli məqamlarından biri “Gürcüstanda yaşayan Ahıska türklərindən Koroğlu” dastanıdır. Bu, müstəqil və çox dəyərli bir variantdır. “Ahıska türklərində Koroğlu” aşığın söylədiyi mətndir, o dəyişdirilməyib, işlənməyib və redaktə olunmayıb. “Gürcüstan-Ahıska türklərindən Koroğlu” variantını Məhəmməd Bidzinov V.Xuluf luya təqdim edib. M.Bidzinov bu nağılı Ahıskada xalq aşığı Məhəmməd Yusifzadə Qoşayevdən yazıya alıb. Kitabı BDU-nun Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi kafedrasının professoru

Yeganə İsmayılova nəşrə hazırlayıb. Kitab alimlər, folklorşünaslar, tələbələr və orta məktəb şagirdləri üçün nəzərdə tutulub.

Kitabxanada keçiriləcək tədbirlərdən ən möhtəşəmi ədəbi-bədii gecədir. Vəli Xulufunun xatirəsinə həsr olunmuş “*Xalqın qan yaddaşına həkk olunan şəxsiyyət*” adlı **ədəbi-bədii gecəyə** Azərbaycanın gorkəmli ədiblərini, sənət-söz adamlarını dəvət etmək olar. Tədbir iştirakçıları kitab sərgisi ilə tanış olduqdan sonra zalda əyləşirlər. Böyük insan Vəli Xulufunun həyat və yaradıcılığından bəhs edən slaytdan sonra tədbiri açıq elan etmək üçün aparıcılar səhnəyə daxil olurlar.

I aparıcı: XX əsr Azərbaycan xalqının tarixində ziddiyyətlərlə, mürəkkəb situasiyaların, gərginliklərin yaşanması ilə, müharibələrlə, itkilərlə, olmazın əzabların acısı ilə yaddaşlarda qalıb. Bu yüzillikdə Azərbaycan iki dəfə öz müstəqilliyinə qovuşub. Şərqdə ilk demokratik respublikanın qurucusu kimi adını tarixə yazıb. Ziyalı mücadiləsinin dönməzliyi, milli düşüncənin, azərbaycançılıq ideologiyasının formalaşması da bu əsrin adındadır. Qazandıqlarının nə dərəcədə çox olmasını deyə bilmərəm, ancaq itirdikləri sonsuzluqladır. Bu itkilərin başlanğıcı isə XIX əsrin əvvəllərindəki Gülüstan və Türkmənçay müqaviləsi ilə (1828) qoyulub.

II aparıcı: Belə ki, həmin dövrdə rus və fars şovinizminin marağında Azərbaycan Şimali və Cənubi Azərbaycan olmaqla iki yerə bölündü. Şimali Azərbaycan 144 min kvadrat kilometr ərazi ilə Rusiyanın istilasında qaldı. Çar Rusiyası və Sovetlər imperiyası Azərbaycana, bütünlükdə türk qövmlərinə qarşı daha amansız mövqe nümayiş etdirdilər. Sovetlər imperiyası Azərbaycan torpaqları hesabına bir Ermənistan respublikası formalaşdırdı. Çözülüb qurtarmayan ağırların başlanğıcını qoydu. İrəvanın, Zəngəzurun, Göyçənin itkisi, Qarabağ müharibəsinin dəhşətləri bu əsrin adındadı. 37-ci il repressiyası

adı ilə tarixə, xalqın yaddaşına yazılmış olan hadisələri də bura əlavə etdikdə məsələnin mahiyyəti daha da böyüyür. Çağdaş mərhələdən bu olanlara diqqət yetirəndə, onların mahiyyətini, məqsəd və məramını aydınlaşdırmağa çalışanda düşünürsən ki, bu xalq hansı dəhşətləri, faciələri yaşayıb.

I aparıcı: Artıq Azərbaycan özünün müstəqilliyini qazanıb. Müstəqillik Azərbaycan xalqının son dövrlərdə, sovetlər imperiyasının dağılmasından sonra qazandığı ən böyük uğurdur. Ulu yaradanın millətimiz üçün açdığı nicat qapısıdır. Bu gün biz tariximizi, keçib gəldiyimiz yolu daha dərinə, daha ağılla, düşünülmüş şəkildə öyrənməli və baş verənlərdən, olanlardan nəticə çıxarmalıyıq. Müsbət olan odur ki, belə bir işin başlanğıcı qoyulmuş və müxtəlif istiqamətli işlərin aparılmasına rəvac verilmişdir.

II aparıcı: Repressiyaya məruz qalan vətən oğullarının acı taleyi xalqın onurğa sütununu sındırmağa, bir etnos olaraq mövcudluğunun silinməsinə hesablanmış planın əsaslı tərkib hissəsidir. İndi ən böyük iş həmin olanları bir ideologiya, siyasət hadisəsi olaraq xalqa (böyükdən kiçiyə) çatdırmaqdır. Milli dövləti olmağın, müstəqilliyin nə qədər müqəddəs, əvəzsiz olduğunu aydınlaşdırmaqdır. Müstəqilliyin keşiyində bir əsgər kimi dayanmaq borcunun şərəfidir.

II aparıcı: Azərbaycan el-obalarını oymaq-oymaq gəzib, xalqın hikmət qənimətlərini-tapmacasından tutmuş atmacasınadək bütün ağız incilərini, şifahi ədəbiyyat yatırını imkanı qədər toplayıb çap etdirən bu repressiya qurbanı rəsmi-rəyasi mənbələrdə yalnız ölümündən 18 il sonra (1956-cı ildən) “görməli ədəbiyyatşünas-alim”, “alovlu publisist”, “mükəmməl ziyalı”, “ictimai xadim” adlandırılıb...

Sağlığında isə dost-aşınalar arasında onu, saysız “əlat səfərləri” sil-siləsində dil-ağızlardan yazıya alıb 1927-ci ildə çap etdirdiyi bəlli qəhrəmanlıq dastanımızla ilgili - “Koroğlunun qələm dəlisi” adlandırılanlar da varmış...

Ədəbiyyat siyahısı

Kitablarda

Cəfərov Ə. Gəncəbasar aşığı və “Koroğlu” dastanı (1929) // Aşıq repertuarında “Koroğlu” dastanı. – Bakı : Elm, 2011. – S. 214-228. – Kitabın bu fəslində Vəli Xulufunun “Koroğlu” dastanının toplanması fəaliyyətindən bəhs edilir.

Əfəndiyev P. Vəli Xulufu (1894-1938) // Azərbaycan şifahi xalq ədəbiyyatı. – Bakı : Maarif, 1992. – S. 56-59. – kiril qrafikası ilə.

Kənan A. “Koroğlu”nu erməniyə verməyən alim // XX əsrdə repressiyaya məruz qalanlar. – Bakı : Azər nəşr, 2011. – S. – 83-91.

Dövri mətbuatda

Abbashi T. Fədai alimlərimizdən : Yaddaşlarda Koroğlunun qələm dəlilərindən biri kimi yaşayan Vəli Xulufu // Mədəniyyət. – 2017. - 24 may. - № 39. – S. 15.

Salmanlı R. Güllələndən 77 il sonra arzuları çin olan alim : Vəli Xulufu // Azərbaycan. – 2014. – 13 iyun. - № 124. – S. 8.

Elmi və xəlqi ziyalı – Vəli Xulufu

(metodik vəsait)

Ünvan: AZ-1022 Bakı şəh., S.Vurğun küç.88;

E-mail: info@clb.az

URL: www.clb.az

F.Köçərli adına Respublika

Uşaq Kitabxanasında

çap olunmuşdur.

Sifariş: 100

Çapa imzalanmışdır: 03.04.2019

Tirajı: 100

Pulsuz